

Asgeir Svestad

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi,
UiT Norges arktiske universitet

Svøpt i myra – Synspunkter på Skjoldehamnfunnets etniske og kulturelle tilknytning

Innledning

Denne artikkelen er et bidrag til diskusjonen om den etniske og kulturelle tilknytningen til et besynderlig norsk gravfunn, nemlig det unike Skjoldehamnfunnet. Gravfunnet kom for dagen sommeren 1936 da Rickart Olsen, en skjoldehamnværing, stod og skar torv i ei av myrene ved stedet (figur 1 og figur 4). Gavlmyra hadde vært i årvisst bruk for uttak av brenselstov, og overraskelsen var derfor stor da han støtte på knoklene av et menneske, som til alt overmål lå inntulla i klær og et teppe. Etter avdekking tok Olsen kontakt med lensmannen, som ga ordre om at knoklene skulle graves ned på kirkegården. Det kunne gitt vårt kjennskap til funnet en brå slutt; begrensa til den korte notisen i *Andøya Avis* få dager etter (*Andøya Avis* 1936:2). Den gode Olsen ville det imidlertid annerledes, og dekket i stedet levningene til. Avisnotisen gjorde sitt til at Tromsø Museum fikk nyss om funnet, og knoklene og tekstilrestene blei så sendt nordover for undersøkelse av Gutorm Gjessing, som da nylig var tilsatt som arkeolog ved museet.

Sammen med sin kone Gjertruds rekonstruksjon av draktdelene publiserte Gjessing artikkelen «Skjoldehamndrakten. En senmiddelaldersk nordnorsk mannsdrakt» (Gjessing 1938a) i det andre bindet av herværende tidsskrift. Funnet dateres til overgangen mellom 1400- og 1500-tallet basert på drakttypen, som ut fra en sammenlikning med norsk draktskikk hevdes å vise likheter med avleggse moter lengere sør i Skandinavia. Gravskikken sammenliknes med skandinaviske mellomalderske myrbegravelser, og forstås i sammenheng med kristne forestillinger om myra som et sted for fordømte sjeler. Den gravlagte oppfattes følgelig å være en fattigmann av norsk herkomst (kjønnsbestemmelsen blei gjort av anatomen Kristian Emil Schreiner). Gjessing gjør oppmerksom på at arbeidet har sine svakheter da han beveger seg utafor sitt fagfelt. Det er da også sider ved tolkinga som i dag virker lite plausible, og det er lett å se dem i sammenheng med datidas diffusjonistiske og etnosentriske tankegang. Argumentasjonen rundt fottøyet (komagene) og måten de avfeies som eventuelt samiske på, er kanskje mest påfallende. Karakteristikken av Vesterålen

Figur 1. Funnstedet for Skjoldehamndrakten, sett mot nord. Midt i bildet finneren Rickart Olsen (t.v.) og hjemmelsmann Hans Liavik (t.h.). Foto: Gutorm Gjessing. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.

som «norskhetens faste borg i Nord-Norge» (Gjessing 1938a:53) tilbake til eldre jernalder er like ens lite dekkende, sett fra dagens ståsted.

Radiologiske dateringer har vist at Skjoldehamnfunnet er 400–500 år eldre enn Gjessing antok, og plasseres dermed i overgangen vikingtid-tidlig mellomalder. I seinere tid har funnet, særlig drakten og skjelettet, også vært analysert i flere arbeider (se f.eks. Holck 1988; Løvlid 2009; Nockert og Possnert 2002; Sellevold 1987; Storm 1999; Vedeler 2007). Det er dog ingen som har sett nærmere på gravskikken i lys av seinere forskning, noe denne artikkelen vil forsøke å bote på. Dateringene innebærer at gravskikk bør vurderes både i forhold til mulig førkristen og kristen påvirkning. Gravskikk bør også tillegges betydning i forståelsen av funnets etniske tilknytning, et tema som har stått sentralt i analysene av skjelettet og drakten/tekstilene. På grunnlag av det ufullstendige skjelettmaterialet har andre osteologer, motsatt Schreiner, kommet fram til enten ei norrøn kvinne eller ei samisk kvinne eller en samisk mann (Holck 1988; Sellevold 1987), mens samiske markører er blitt framheva i en ny analyse av drakten (Løvlid 2009, 2010). Spørsmålet om individets identitet og etniske tilknytning er ikke uproblematisk sett i lys av postkolonial kritikk av essensielle, etniske kategorier eller essensialistisk kulturforståelse. Nyere historisk og arkeologisk forskning gir også sterke holdepunkter for at samer og nordmenn hadde utstrakt kontakt i jernalder og tidlig mellomalder (se f.eks. Hansen og Olsen 2004). Et postkolonialt begrep som kulturell hybridisering viser dermed sin aktualitet i diskusjonen om Skjoldehamnfunnet.

Siktemålet med artikkelen er altså å diskutere Skjoldehamnfunnets etniske og kulturelle tilknytning med vekt på gravskikk. Gravas unike karakter gjør det nødvendig å se den i en større kontekst og sammenlikne med både førkristne og kristne, samiske og norrøne og nær- og fjerntliggende graver fra vikingtid og tidlig mellomalder. Det er også nødvendig å se nærmere på noe av draktens angivelig etniske særdrag og sist, men ikke minst, resultatet av en metallurgisk analyse av metalldekoren på drakten. Sistnevnte er utført for undertegnede i forbindelse med artikkelen og peker mot samisk tilknytning. Ut over metallanalysen og undertegnede undersøkelser på funnstedet er artikkelen basert på ei sammenstilling av funn fra tidligere undersøkelser. Innledningsvis vil jeg kort redegjøre for funnets karakteristiske trekk, datering og analyser av skjelettet.

«Som om det var tatt fra en butikk ...» – Gjessings funnberetning

Sommeren etter at Skjoldehamnfunnet var påvist, reiste Gjessing til stedet for å foreta en etterundersøkelse. Han konstaterte da at heile gravanlegget var fjerna med unntak av sideprofilene. Gjessing synes å ha generell tiltro til nevnte Olsens observasjoner, men en kan ikke se bort fra at de var mangelfulle. En kan heller ikke se bort fra at tekstilene og skjelettet må ha blitt betydelig forringa før ankomst til Tromsø Museum, slik hjemmelsmann Hans Liaviks observasjon indikerer: «Beltet hadde flere kulører hvorav de grønne tråde i beltet var så friske i farve, som om det var tatt fra en butikk ...» (Liavik 1936a). Deler av funnet kan også ha gått tapt «etter å være flyttet og rotet i flere ganger» (Liavik 1936b). Gjessing fant da også flere skjelettdeler og et knivskaft av eik ved etterundersøkelsen. Skaftet er dessverre kommet bort, men finnes på et fotografi (figur 3) (Gjessing 1938a:52).

I Gjessings beretning (1937, 1938a:28–29, 37–52) framgår det at skjelettet var orientert i skrått nordlig retning. I sideprofilen kunne han observere et kompakt torvlag fra ca. 26 til 38 cm dybde og et lysere og løsere torvlag under det, der funnet lå, men han kunne ikke se forstyrrelser i lagene. I profilen like ved og nord for kraniets plassering påviste han noen små flak av bjørkenever 67 cm dypt (figur 2). Ifølge Olsen var dette rester av et neverlag som var lagt over den døde, og som var påvist gjennom flere nestore flak (Gjessing 1938a:29; Liavik 1936a). Gjessing skriver videre at avdøde var tulla forsvarlig inn i et ullteppe som var surra med lærreimer fra ankene til knærne og smale band derifra og opp. Deretter var avdøde lagt på et reinskinn på venstre side, i lett hocke (altså med bøyde knær). Reinskinnet med hårsida opp var videre anlagt på minst fire eller fem avkvista bjørkekjepper på ca. 50 cm lengde og ca. fem cm tykkelse, hvorav to var bevart ved Gjessings undersøkelse. Kjeppene lå 20–25 cm under neverlaget, altså ca. 87–92 cm dypt. Drakten besto av ytterplagg i form av hette med skulderslag (kaprun), kofte (tunika), belte og bukse, innerplagg i form av skjorte og fottøy i form av ankelkluter, lester, sko og ankelband (figur 3). Skjorta hadde en brystklaff med en støypt metallknapp/-ring med langsgående riller, og på tampene av ankelbandene var det tredd enkle og doble metallringer, eller sølvringer, ifølge Gjessings bestemmelse. Knappen, som er dobbeltkonisk (og som Gjessing også antok var av sølv), måler 1,2–1,3 cm i diameter og 0,7 cm i tykkelse, og bandringene måler 0,5–0,6 cm i diameter og mellom 0,1–0,3 cm i tykkelse (Løvlid 2009). Skoene var for øvrig bare bevart gjennom tre sålefragmenter. Foruten ovennevnte fantes et (tidligere nevnt) teppe, lærreimer, band og knivskaft (9,7 x 1,7 cm) og noen ubestemmelige tekstilrester. For øvrig hadde bandene som var brukt til å surre ullteppet, tilsvarende metallringer på tampene som ankelbandene.

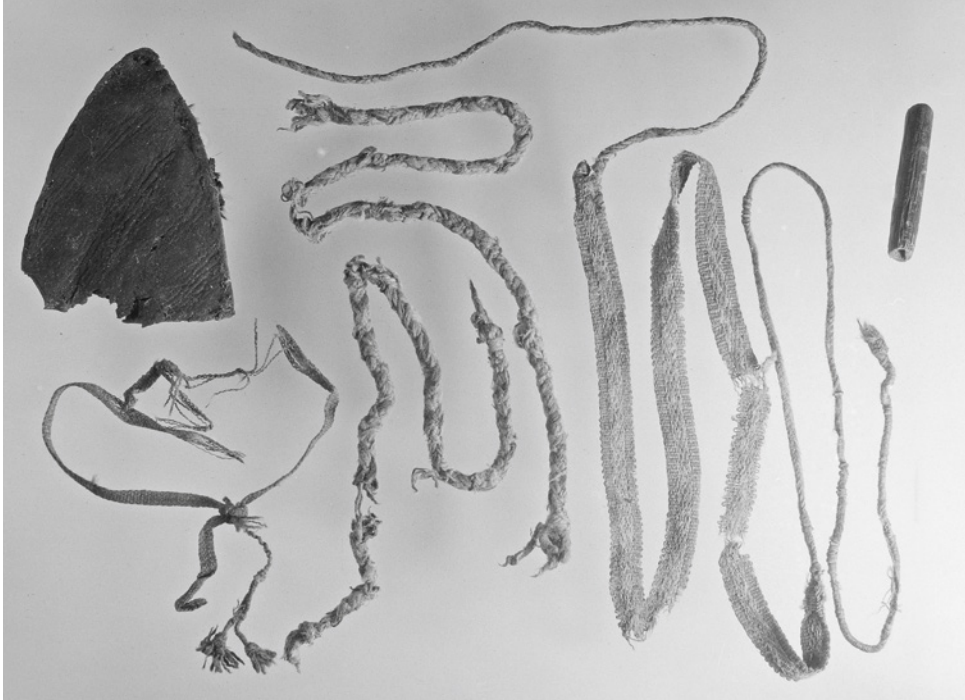
Figur 2. Nærbilde av funnstedet tatt ved Gjessings etterundersøkelse, sett mot nord. Merk graveskeia midt i bildet som markerer gravas dybde. Foto: Gutorm Gjessing. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.

Gjessing antar at liket har vært anlagt direkte på myra og at det i løpet av hundreårene var seget ned, noe manglende forstyrrelser i myrprofilen indikerte. Kjeppenes funksjon var ifølge Gjessing (1938a:30) da å hindre at liket skulle sige ned. Endelig oppfattes neveren som et beskyttelseslag mot snø og regn.

På tross av at Skjoldehamnfunnet ikke var fagmessig utgravd, og at visse trekk nok kan ha blitt mangelfullt eller feilaktig observert/dokumentert, er det grunn til å ha tiltru til hovedtrekkene i funnbeskrivelsen, slik Gjessing også har. Det kan dog stilles spørsmål ved enkelte av Gjessings slutninger, som at den døde var lagt direkte på myra. Med tanke på den betydelige eksponering for vær og vind virker det sannsynlig at grava har vært tildekka med torv, eller kanskje helst nedgravd. Det er vanskelig å forestille seg at neverlaget og funnet ellers ville blitt så godt bevart.¹

Dateringer og analyser av skjelettet

Det er sia 1986 utført C14-dateringer på ulike deler av Skjoldehamnfunnet, også skjelettet (se f.eks. Holck 1988; Nockert og Possnert 2002). Det vil føre for langt å gå i detaljer angående disse dateringene, men samtlige er eldre enn Gjessings tekstilhistoriske datering. De nyeste C14-dateringene er blitt utført i forbindelse med Dan Halvard Løvlids arbeid,

Figur 3. Deler av Skjoldehamnfunnet (fra venstre mot høyre): Det best bevarte sålefragmentet, bandsurring rundt teppet, rundflette, ankelband og knivskaft. Foto: Gutorm Gjessing. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.

som også er en grundig gjennomgang av alle dateringer (Løvlid 2009:147–152). Løvlid trekker fram dateringene av teppet (utført på oppdrag for Margareta Nockert), kofta, «skjorteermet» og hår fra reinsdyrskinnen som de mest pålitelige. Dateringene er henholdsvis 890–1040 e.Kr. (Ua-11037, 1035±50 BP), 1050–1210 e.Kr. (TUa-7754, 889±38 BP), 1020–1160 e.Kr. (TUa-7948, 958±33 BP) og 970–1030 e.Kr. (TUa-7755, 1034±39 BP). Ut fra slitasjespor på tekstilene og antatt brukperiode argumenterer Løvlid (2009:151–152) for at kofta og fragmentet av det mulige skjorteermet peker seg ut som de yngste og mest dateringssikre draktdelene. På det grunnlaget daterer Løvlid grava til 1000-tallet og mest sannsynlig århundrets siste halvdel basert på kofta, som ytterplagg og med minst slitasje. Alt i alt virker Løvlids resonnementer godt funderte. Det virker dermed riktig å se funnet i en tidshorisont som svarer til overgangen mellom vikingtid og tidlig mellomalder.

I 1999 blei det foretatt en DNA-analyse av skjelettmaterialet. Resultatet viste fravær av en såkalt samisk, genetisk markør og Y-kromosomalt DNA. Det skulle indikere ei ikke-samisk og dermed norrøn kvinne (Nockert og Possnert 2002:59–62). Som Løvlid (2009:note 6) gjør oppmerksom på basert på en uttalelse fra molekylærarkeolog Anders Götherström ved Arkeologiska forskningslaboratoriet i Stockholm, er det vanskelig å feste lit til resultatet, gitt prøvematerialets kvalitet og de metodiske svakhetene som var forbundet med analyser av historisk DNA på det tidspunktet. Det må tilføyes at det heller ikke er uproblematisk å

slutte om etnisitet på grunnlag av DNA, som først og fremst viser biologisk eller genetisk slektskap, dog uten å avvise dette i diskusjonen om etnisk tilknytning (for diskusjon om etnisitetsbegrepet, se f.eks. Barth 1969; Hansen og Olsen 2004).

Analysen av skjelettet viser en 40–50-årig kortvokst person (Holck 1988; Sellevold 1987). Det er ikke påvist slitasespor eller sykelige forandringer, og bevarter rester av håret viser at det har vært mørkebrunt, glatt og mykt. Høge ¹³C-verdier indikerer at individet har hatt overveiende marin diett, som kan tyde på lokalt, kystnært opphav eller lange opphold ved kysten.

Etniske forhold – norrøn og samisk gravskikk

Som grunnlag for å diskutere artikkelens sentrale problemstilling er det nødvendig å trekke opp noen linjer av de etniske forholdene i Nord-Norge og Vesterålen i jernalder og tidlig mellomalder og ikke minst hva som kjennetegner kjente etniske gruppers gravskikker. De mest tydelige overgangssonene mellom germanisert/norrøn bosetting og samisk bosetting i Nord-Norge synes å befinne seg i Nord-Troms og videre sørover i overgangssonen mellom indre og ytre fjordstrøk. I nyere forskning poengteres det at skillet mellom det norrøne/norske og det samiske verken er så tydelig eller entydig som det tradisjonelt er blitt oppfatta (se f.eks. Bruun 2007; Hansen og Olsen 2004; Svestad 2007). Som nevnt innledningsvis tyder mye på at det var en utstrakt interaksjon mellom samer og nordmenn i jernalderen og inn i mellomalderen. Det innebar utveksling av varer og tjenester, men også alliansedannelser i form av blant annet giftermål, som enkelte gravfunn tyder på (se f.eks. Storli 1991; for et alternativt syn, se Holberg 2015:189–216). Det er poengtert at et viktig grunnlag for alliansene synes å være at gruppene delte sentrale religiøse forestillinger (se f.eks. Hansen og Olsen 2004:60–64; Mundal 2012a). Det la blant annet grunnlag for en felles motstand mot kristendommen og derav en ytterligere styrking av bandene mellom gruppene i tidlig mellomalder. Som jeg skal komme inn på i diskusjonen, kan slike forhold ha påvirket gravskikkene og gitt seg utslag i en begravelse som myrgrava ved Skjoldehamn.

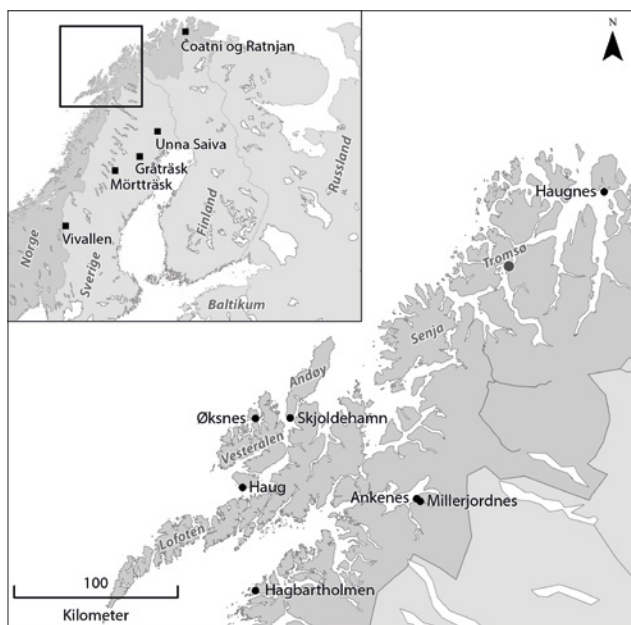
Når det gjelder samisk tilstedeværelse på Andøya og i Vesterålen i den aktuelle perioden, er spørsmålet ikke tilstrekkelig avklart, men mye tyder på at den seinere kjente sjøsamiske bosettinga har lange røtter, og at den primært har vært i indre områder av øyene eller innfjords (se f.eks. Bertelsen 1985; Borgos 1999; Evjen og Hansen 2008; Guttormsen 1994). I kort avstand og tvers overfor Skjoldehamn (på Hinnøya) finnes for eksempel Finneset, som er tilknytta et av de tidligste skriftlige beleggene for sjøsamisk bosetting fra 1620-tallet. Går en lenger tilbake, er sjøsamene fraværende i det skriftlige kildematerialet. Det tolkes som en underrepresentasjon, ikke minst sett på bakgrunn av arkeologiske funn. På Andøya er det blant annet funnet samiske hornskeier på flere boplasser fra jernalderen til mellomalderen, fangstgjerder og fangstgroper for rein som kan være fra mellomalderen eller eldre, og et boplassfunn av den idiomatiske Kjelmøy-keramikken på Bleik, på nordvestsida av øya (Guttormsen 1994:165–167; Hansen og Olsen 2004; Jørgensen og Olsen 1988; Skandfer 1997). Keramikktypen dateres til perioden 900 f.Kr. til 300 e.Kr. og er dermed en indikasjon på tidlig samisk tilstedeværelse på Andøya.

I løpet av tusenåret før Kristus opptrer som kjent samisk og germansk/norrøn gravskikk. Norrøne graver i Nord-Norge skiller vanligvis fra samiske graver på grunnlag av morfologiske trekk, inventar og plassering i landskapet samt lokalisering til ytre kyststrøk til og med Nord-Troms (se f.eks. Evensen 2003; Holand 1989; Sjøvold 1962, 1974). Vesterålen

har lenge vært et viktig område for utforskning av norrøne graver, og framstår som et sentralområde for den germaniserte/norrøne bosettinga i jernalderen. Gravene dateres fra førromersk jernalder til rundt midten av tusentallet (eller noe lenger), og dreier seg for det meste om skjelettbegravelser i røyser, ofte prominent plassert i landskapet på knauser, nes og holmer. Som ellers i landet er det særlig funnet våpen og verktøy i mansgraver og smykker og husgeråd i kvinnegraver fra vikingtid, men det er betydelige variasjoner hva gjelder funnenes sosiale og kjønnsmessige tilknytning. Funnene har intern så vel som ekstern proveniens, og viser at de norrøne samfunnene i nord hadde direkte/indirekte kontakt blant annet med Kontinentet, De britiske øyer og østlige områder.

Samisk gravskikk knyttes ofte til den ikke heilt dekkende benevnelsen urgraver, og dateres til perioden 900 f.Kr. – 1600/1700 e.Kr. (Schanche 2000). Vår viten baserer seg særlig på Audhild Schanches (2000) undersøkelser av gravtypen, spesielt i Varanger i Finnmark, men mangelen på undersøkelser, blant i annet Vesterålen, setter spørsmålsteget ved gravskikkens utvikling og variasjon i tid og rom. Tørrmurte steinkamre i helleur og begravelser i hulrom under steinblokker framstår som typiske trekk, men gravrøyser, grunne jordgraver og andre gravformer forekommer også (se også Manker 1961; Zachrisson mfl. 1997). I motsetning til norrøne graver opptrer samiske graver ofte mer skjult i landskapet, men preferansen for steinkonstruksjoner kan oppfattes som et fellestrekk. Tradisjonen med never-svøp sydd sammen med senetråd eller vikling av den døde i never er av de mest karakteristiske trekkene, og eksisterer i heile gravskikkens periode (Schanche 2000:192–197). Fra jernalderen og seinere er det gjort neverfunn som ikke har utgjort svøp/vikling, og fra mellomalderen er never også

bare påvist som dekke over og/eller underlag for den døde samt brukt til å kle grava. Fra seinmellomalderen synes never-svøpet å bli gradvis avløst av svøp i reinskinn, bjørneskinn og tekstiler (Manker 1961:189–192; Schanche 2000:193, 336). Blant gravinventaret finnes en rekke funn og gjenstandstyper, der perioden 800–1200 e.Kr. er særlig interessant i denne sammenhengen med mange østlige smykkefunn. Sammen med andre østlige funn indikerer det betydelige forbindelser mellom samiske samfunn og finsk, baltisk og russisk område (se Hansen og Olsen 2004; Schanche 2000:177–183).

Figur 4. Kart med oversikt over noen av funnstedene omtalt i teksten. Kartillustrasjon: Johan E. Arntzen. Kartgrunnlag: EFRI/Statens kartverk.

I fortsettelsen vil relevante norrøne og samiske gravfunn trekkes inn i sammenlikningen med Skjoldehamngrava. Myrgravas datering fordrer, som tidligere nevnt, at det også tas hensyn til eventuell kristen tilknytning. Spørsmålet henger sammen med hvor lenge den såkalt hedenske gravskikken holdt seg i Nord-Norge. For artikkelens gang er det nødvendig å avklare disse spørsmålene først.

Kristning og kristen gravpraksis

Kristningen i nordre Fennoskandia ga seg ulike utslag og fant generelt sett ikke sted blant eksempelvis samene før mellom 1550 og 1750 e.Kr. (se f.eks. Hansen og Olsen 2004). Det er grunn til å anta at enkelte samer likevel lot seg kristne tidligere og allerede fra siste halvdel av 1200-tallet i Hålogaland (Aronsson 2013; Mundal 2012b; Rasmussen 2016). Kristningen av den norrøne/norske befolkningen synes generelt å ha funnet sted langt tidligere enn av samene, men seinere enn lenger sør, sjøl om temaet er mangelfullt undersøkt. Det er vel kjent at Hålogaland hørte til de områder som ytte sterkest og lengst motstand mot kristningen, ifølge Snorre og andre sagakilder. I Olav Tryggvasons saga heter det rett nok at kongen etter å ha vært i Salten «segla like nord til Omd, og der gav alle folk seg under kristendommen» (Sturlason 1996:181). Om en skal tru sagaen, må det ha skjedd sist på 990-tallet. *Qmd* er som kjent tradisjonelt forstått som Andøy, men har muligens vært navn på et større område av det nordlige Nordland (inklusive Vesterålen) og sørlige Troms, slik Peter Andreas Munch først så for seg (se f.eks. Bertelsen 2014; Guttormsen 1994:84). Når det gjelder troverdigheten til sagalitteraturen, må naturligvis det forbeholdet tas at den er skrevet lenge etter at omtalte begivenheter fant sted, uten at jeg skal gå nærmere inn på denne vel kjente kildekritikken.

For å vurdere Skjoldehamnfunnet i en kristen begravelsestradisjon er det nødvendig å se på de arkeologiske beleggene. På grunnlag av en nedgang i daterte førkristne graver hevder

Figur 5. Mulig del av bispstav fra Hunstad, Bodo. Foto: Asgeir Svestad.

Bergljot Solberg (2003:315) basert på Torleif Sjøvold (1974:341–344) at kristningen i Nord-Norge skjer seinere enn lenger sør i landet og delvis inn på 1000-tallet (i likhet med for eksempel Trøndelag). Inntrykket støttes ved at kirkeetableringa neppe skjer før i løpet av 1100- og 1200-tallet i nordre Nordland og Troms (Trædal 2008), og at et fenomen som steinkors og korssteiner er fraværende i Nord-Norge (Nordeide 2011a:130; Solberg 2003:315–317; se imidlertid Bertelsen 1998:17–20). Sæbjørg Walaker Nordeide (2011b:319–326) hevder i en ny analyse av arkeologisk materiale fra utvalgte områder at overgangen til kristendommen foregikk fredfullt og raskt i Norge, men at prosessen sett under ett kan ha strukket seg over to århundrer fra slutten av 800-tallet til slutten av 1000-tallet. Det er

imidlertid vanskelig å vurdere relevansen for Nord-Norges del da analysen bare inkluderer sønorsk gravmateriale (noe en kan stusse over gitt bokas tittel: *The Viking Age as a Period of Religious Transformation – The Christianization of Norway from AD 560–1150/1200*). Undersøkelsen av ei angivelig gravrøys på Haugnes (eller rettere Haugnesodden) på Arnøya i Nord-Troms (figur 4) indikerer imidlertid en mer kompleks og langdryg kristning i Norge (Nilsen 2014:202–203). Fra gravrøysa finnes tre dateringer til slutten av 1200-tallet (TUa-6070, 735±30 BP, 1280–1290 e.Kr., TUa-6071, 740±BP, 1275–1290 e.Kr., Wk-18601, 637±BP, 1280–1400 e.Kr.). Undersøkelsen gav riktignok ingen gjenstandsfunn, som kan ha sammenheng med ei sekundær deponeringsgrop midt i røysa, men påvisningen av ei sirkelrund fotkjede styrker tolkinga som gravrøys. I henholdsvis røysmassen og nivået under gravrøysa blei det funnet to mennesketenner, som henholdsvis har gitt dateringene 365–200 f.Kr. (TUa-6371, 2225±BP) og 160–45 f.Kr. (TUa-6370, 2095±BP). Det indikerer at gravrøysa var etablert på en eldre gravplass av angivelig norrøn type. Flere sannsynlige gravrøysar i nærheten styrker antakelsen av det. Uten at jeg skal begi meg inn på videre tolkning, kan gravrøysa på Haugnes kanskje ha vært en kenotaf (for sammenlikning, se Skre 1997:42–44). Uansett, gravrøysa er vanskelig å se bort fra i diskusjonen om hvor lenge førkristen, norrøn gravskikk holdt seg i Norge, og kanskje viser den, i likhet med Skjoldehamngrava, kompleksiteten og variasjonen i prosessene i nord. En må riktignok ta i betraktning at forholdene i Nord-Troms kan ha vært forskjellige fra dem i Vesterålen, men Skjoldehamn kan også oppfattes å ligge i en etnisk grensesone, som kan ha hatt betydning for de gravfenomener det her er snakk om.

Bildet er likevel ikke entydig. Interessant er funnet av et endestykke av bronse ornert med kors og dyremotiv fra et 1000–1100-talls langhus av trelleborgtypen ved Hunstad i Bodø (figur 5) (Cruickshank 2002). Funnet er tolka som toppen av en bispestav, og kan i likhet med funn av korsanheng, krusifikser og enkolpia fra vikingtid og tidlig mellomalder være plyndringsgods eller gaver, men en kan ikke utelukke at disse funnene representerer tidlig kristen påvirkning i Nord-Norge (se Sjøvold 1952; Spangen 2005; Staecker 1999). Den kristne gravplassen på Haug på Hadseløya (sør i Vesterålen) (figur 4) må likevel tillegges større vekt. Gravplassen ligger heller ikke langt fra Skjoldehamn, og er lokalisert til en sørlig og nordlig del. C14-dateringene (foretatt blant annet på bjørk) tyder klart på at Haug er en av Norges tidligste kristne gravplasser; sannsynligvis brukt mellom 950 og 1250 e.Kr. (jf. Sellevold 1996:23; se også Munch og Fuglesang 1991). I den sørlige delen lå 13 av 30 påviste skjeletter intakt i kister i grunne graver med varierende orientering SV–NØ til NNV–SSØ (halvparten V–Ø) (Sandmo 1990). Likene var lagt på rygg, på mage, utstrakt på sida og i hocke, og i enkelte kister var det lagt enkle gjenstander i form av kniver/piler. De ni dokumenterte kistene i den nordlige delen var nedgravd i et myrlendt område og orientert tilnærma Ø–V/V–Ø, men ikke noe av skjelettmaterialet var bevart (figur 6) (Holand 1991). I sammenlikning med Skjoldehamngrava er det verdt å nevne bruk av never, da ei av kistene var kledd innvendig og muligens også utvendig med dette materialet. Skjoldehamngrava inneholdt som kjent også en enkel gjenstand (knivskaftet, les: kniv), som i noen av de andre gravene på Haug.

Anne-Karine Sandmo (1988) antar at langt flere har vært gravlagt på Haug, kanskje så mange som 1300 individer. Anslaget må naturligvis tas med forbehold, men Sandmo kan uansett ha rett i at gravplassen kan ha fungert for et større distrikt, også for et område som Skjoldehamn. Det er fristende å spekulere på om den kan være en indikasjon på Olav

Figur 6. Sammentrykte kister (gravene 3–5) fra den nordlige delen av gravplassen på Haug, Hadsel. Foto: Ingegerd Holand. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.

Tryggvasons angivelige suksess med å kristne i alle fall deler av befolkningen i *Qmð* like før år tusen, som tidligere nevnt (Sturlason 1996:181). Dateringer tyder i alle fall på at gravplassen på Haug var i bruk samtidig med anleggning av myrgrava ved Skjoldehamn. Gravene viser også stor variasjon som inkluderer både førkristne, kristne og muligens også samiske trekk (altså kista kledd med never). Slik tegner gravplassen på Haug et blanda bilde av tidlig kristen gravskikk i Vesterålsregionen, som myrgrava ved Skjoldehamn godt kan passe inn i – bortsett fra den ikke ubetydelige forskjellen at myrgrava ikke befinner seg på en kirkegård. Og som kristen grav burde den kanskje nettopp være å finne på Haug?

Dermed er vi tilbake ved Gjessings påstand (1938a:30–35) om at avdøde skal forstås som en utstøtt kristen, sjøl om han antar at det ikke er tale om en kirkelig vigsel. Gjessing (1938a:32, 35) hevder at kombinasjonen myr og straff for ugjerninger har eksistert opp til vår tid forstått som en overlevd førkristen tradisjon i tilknytning til myrlikene fra bronsealder og eldre jernalder (blant annet i Danmark og Tyskland), som forstås i sammenheng med Tacitus' opplysning (1914:281) om at germanerne pleide å grave forbrytere ned i myra. Det er imidlertid lite som tyder på at denne tradisjonen har eksistert lenger enn til eldre romertid i Norge (Sellevold 2011). Flere ting taler derfor imot at myrgrava ved Skjoldehamn er anlagt i en kristen tradisjon. Sæbjørg Walaker Nordeide og Terje Thun (2013) argumenterer også for dette synet i sammenlikning med en av de få kjente, tidlig kristne myrgravplasser i Norge ved Guddal kirke i Fjaler i Sogn og Fjordane. Den var i bruk fra 1000-tallet til rundt 1300 e.Kr., og i likhet med gravplassen på Haug viser gravene her stor variasjon. Nordeide og Thun (2013:186) hevder at det ikke er uvanlig for kristne begravelser fra

mellomalderen. Gravorientering Ø–V og funn av trekors levner ifølge forfatterne ingen tvil om at myrbegravelsene ved Guddal kirke er anlagt i en kristen tradisjon, i motsetning til Skjoldehamngrava (Nordeide og Thun 2013:186, 193). Likevel, som gravene på Haug antyder, er gravorientering aleine ikke noe sikkert kriterium på kristen begravelse i vikingtid og tidlig mellomalder, slik det heller ikke synes å være for førkristne begravelser, verken i samisk eller norrøn tradisjon.

På grunnlag av generelle undersøkelser av gravorientering er det ikke mulig å trekke bastante konklusjoner med hensyn til førkristne tradisjoner (sjøl om det ikke foreligger noen systematisk gjennomgang), men det er en tendens til at N–S/S–N oftere gjør seg gjeldende i samiske kontekster (se f.eks. Holand 1989:119–120; Kleppe 1974:111; Manker 1961; Schanche 2000:126–148; Sjøvold 1962:149, 1974; Storå 1971:135; Svestad 2013:210). Generelt synes imidlertid topografi og lokale forhold å ha øvd sterk innflytelse på gravorientering både i samisk og norrøn gravskikk, og kan med det ha skapt en litt tilfeldig statistikk. Når det gjelder likets stilling, synes hockestilling generelt å bli oppfatta som en førkristen, norrøn gravpraksis (se f.eks. Sjøvold 1962, 1974), men det empiriske grunnlaget er begrensa, og posituren forekom som nevnt også på Haug. Det er derfor ikke mulig å fastslå hvorvidt Skjoldehamngrava tilhører en etnisk bestemt, førkristen eller kristen gravskikk basert på gravorientering og likets stilling aleine. Vurderer en derimot andre sider av grava, gis det flere holdepunkter for å se den i sammenheng med førkristne tradisjoner, uten dermed å avvise kristen innflytelse.

Førkristne begravelser i tilknytning til myr og jord

Ei om lag hundre år eldre, men like fullt interessant grav i sammenlikning med Skjoldehamngrava er den kjente båtgrava på Øksnes prestegård på Skogsøya (ei av Andøyas andre nærliggende øyer) (figur 4). Den blei anlagt som gravhaug/-røys i myr. I en ny undersøkelse daterer Carla J. Dove og Stephen Wickler (2016:30) grava til 888–994 e.Kr. (TRa-2953, 1100±25 BP). Gjessing (1941:42), som først behandla dette fragmentariske funnet, konkluderte med at grava var «anlagt etter norsk gravskikk», men at båten viste til samisk båtbyggertradisjon, basert blant annet på antakelsen at senetråd var brukt i båtsømmen (Gjessing 1941:43). Det er imidlertid konstatert at båtsømmen er gjort av rotteger av furu (Pedersen 2002:79–80), og dermed ikke danner grunnlag for entydige konklusjoner om tradisjon, gitt at både samisk og norrøn båtbyggertradisjon er lite utforska i Nord-Norge (se Wickler 2010). Når det gjelder grava for øvrig, blei det ikke funnet skjelettdeler, men det blei i tillegg til ei øks blant annet påvist dyrehår og mengder av never under båten, som ifølge Gjessing (1941:41) sannsynliggjør at den var dekket av never utvendig. Dove og Wicklers (2016:30) undersøkelser av dyrehårene peker mot storfe, og må være rester av dyrehud som den døde har vært svøpt i. Båtgrava indikerer ifølge forfatterne ei blanding av samiske og norrøne trekk; de viser til bruk av bjørkenever og syng av båter som typisk samiske trekk og gravhaug og båtbegravelse som typisk norrøne trekk. Det er ikke uproblematisk å karakterisere nevnte trekk som typiske, men Dove og Wickler kan ha rett i at grava gir et tvetydig inntrykk, som sammen med bruk av never og anlegging i myr gjør den interessant i sammenlikning med Skjoldehamngrava. Den ligger også bare 20 km i luftlinje fra Skjoldehamn.

Det er ikke uvanlig å finne norrøne graver i Nord-Norge i nærheten av myr. Gravene kan være plassert på bergknauser eller på andre oppstikkende/tørre partier i myra, slik at skillet

Figur 7. Gravrøys (midt i bildet) på Gavlneset. Skjoldehamnfunnet blei gjort bak berget t.v. i øvre billedkant. Foto. Asgeir Svestad.

mellom myr – ikke-myr nærmest utviskes. Det kan dermed stilles spørsmål ved om plasseringa har hatt noen spesiell betydning. I den sammenheng må det nevnes en opplysning som ikke har vært gjort kjent tidligere, nemlig Gjessings påvisning (1937:3–4) av seks gravrøysar på Gavlneset. Undertegnede har ikke gjenfunnet alle gravene, men ei av røysene stikker knapt opp av myra, og ligger på et lite, lågt bergparti like sør for der Skjoldehamnfunnet blei gjort (figur 7). Lenger sør og på spissen av Gavlneset ligger den største av gravrøysene, typisk plassert på det høyeste punktet og med fritt utsyn. Ingen av gravene er undersøkt, og en kan ikke konstatere annet enn at Skjoldehamngrava ligger i nærheten av et eldre eller muligens noenlunde samtidig felt med gravrøysar. Som tidligere diskutert, kan skikken med å anlegge gravrøysar ha holdt seg lenge, særlig i etniske grensesoner. Det er mulig at myrgravas forbindelse til gravfeltet ikke er tilfeldig, sjøl om gravskikkene tilsynelatende er forskjellige.

Dersom en sammenlikner med samisk gravskikk, er myrbegravelser i liten grad kjent – kanskje ikke uventa, gitt den preferansen tørre steinkamre, røysar og hulrom har hatt som begravelsessteder. Variasjonen er som nevnt betydelig og ikke tilstrekkelig klarlagt, særlig ikke i grenseområder med andre folk (Hansen og Olsen 2004:103–115; Svestad 2007: 47–49; se også Bergstøl 2008; Gjerde 2016). Noen enkeltliggende torvbegravelser fra Laksefjorden i Finnmark uttrykker noe av denne variasjonen. På de myrlendte øyene Čoatni/Rypøya og Ratnjan/Langholmen (figur 4) påviste Gjessing (1929) fire graver som var skåret ned i tykk torv og dekket med steinheller. Dimensjonen var tilpassa individenes størrelse. I ei av gravene var den døde svøpt i never, og i to av de øvrige fantes enkle gjenstander, hen-

holdsvis en kuleforma knapp av sølvblikk og jernfragmenter, og en kniv. Det er sparsomt med opplysninger om funnene, men sølvknappen antas å være fra mellomalderen (Schanche 2000:341). Gravene er interessante i sammenlikning med Skjoldehamngrava, og viser som den varierende eller avvikende trekk i forhold til typisk gravskikk, men er antakelig en del yngre.

En annen interessant gravtype er grunne samiske jordgraver som opptrer i fra sein førhistorisk tid og mellomalder i det svenske innlandet. De oppfattes som et overgangsphenomen som følge av kristen innflytelse, men ikke som kristne graver. I den sammenheng må nevnes gravfeltene med grunne jordgraver fra vikingtid – tidlig mellomalder ved henholdsvis Ankenes og Millerjordnes i Narvik og ved Vivallen i Härjedalen (på høyde med Røros) (figur 4). I noen av gravene ved Narvik fantes blant annet såkalte hansafat (av bronse), som også kan ses i sammenheng med kristen innflytelse (se Müller 1998). Gravene tolkes som henholdsvis norrøne, samiske og hybride (Andersen 2002; Bruun 2007; Nicolaisen 1912, 1913). Feltet ved Vivallen (med tyngdepunkt på 1100-tallet) tolkes som henholdsvis svensk og samisk (Hallström 1944; Zachrisson mfl. 1997). Til forskjell fra Skjoldehamngrava er disse gravene altså anlagt i grunn jord og ikke i myr – førstnevnte dog i kompakt og sterkt omdanna myrortv. Basert på diskusjonen ovafor kan en stille spørsmål om hvor mye en skal vektlegge denne forskjellen, da de er fra samme periode og kan oppfattes som beslektede gravtyper (sammenlikn også med myrgravene ved Guddal kirke).

Likbehandling

Never synes altså å ha vært lagt over den døde i myra på Gavlneset. Neversvøp eller bruk av never er som nevnt et av de mest karakteristiske trekkene ved samisk gravskikk, fra mellomalderen også som dekke eller underlag i graver med eller uten pulk/kiste. Et av de andre spesielle trekkene ved Skjoldehamngrava er anlegging av den døde på reinskinn. Paralleller er så vidt ikke kjent, men bruk av reinskinn er kun kjent fra samiske graver fra seinmellomalderen i form av skinnsvøp eller på andre måter (Manker 1961:147–148; Svestad 2011).

I norrøn kontekst er anlegging av den døde på et underlag av never (og/eller bjørneskinn) dokumentert i nordnorske graver fra romertid og folkevandringstid, som for øvrig viser likheter med vestlandsk gravskikk (Bruun 2007; Shetelig 1912; Sjøvold 1962). Never skal også være kjent som underlag i eldre jernalders skjelettgraver på Østlandet. Bruk av never (og bjørneskinn) opptrer i nordnorske antatt norrøne graver også i vikingtid, men synes generelt å være et sjeldent fenomen i yngre jernalder. Et interessant gravfunn i den sammenheng er fra Hagbartholmen i Steigen i Nordland, der flere titalls låge graver er datert fra sein romertid til vikingtid (Munch 1993; Sjøvold 1974:64–66). I ei rikt utstyrt, sein vikingtidsgrav (grav I/1954) var den døde lagt i trekiste i svak hocke med hodet mot øst. Over grava var det et lag med never, som også synes å ha vært tilfelle ved en av de andre vikingtidsgravene på holmen (grav IV/1954). Gravinventaret (fra grav I/1954) oppfattes som typisk kvinnelig, og besto blant annet av to ovale bronsespenner (R 655), ei rund, forgyllt bronsepenne av gotlandsk type og ei ringspenne i bronse av baltisk type. Neverlaget og spennematerialet har gjort at grava har blitt tolka på forskjellig vis. Østlige spenner er i perioden 800–1200 (som nevnt) i stor grad funnet i samiske kontekster, og det er en utbredt oppfatning at de har fungert som samiske idiomer i det nordlige Fennoskandia (Reymert 1980; Schanche 2000; Storli 1991; Zachrisson 1984). Gerd Stamsø Munch (1993) har

antydning at kvinnen (i grav I/1954) har hatt samisk opphav og vært inngifta i en norrøn kontekst. På noenlunde samme måte har Inger Storli (1991) argumentert for at denne og andre tilsvarende kvinnegraver med blanda østlig og vestlig smykkemateriale representerer utveksling av ektefeller mellom samer og nordmenn. Ei anna tolking er gitt av Inga Malene Bruun (2007:73–76, 80–83) som ikke forstår smykkematerialet som etniske idiomer, men at gravenes blanda karakter uttrykker kulturell hybridisering. Uavhengig av hvordan en skal tolke smykkematerialet, indikerer neverlaget og gravas blanda karakter fellestrekk med både Skjolddehamngrava og Øksnesgrava.

Bruk av never i graver er for øvrig kjent fra en annen kontekst av blanda karakter fra sein vikingtid og tidlig mellomalder, nemlig det nevnte gravfeltet ved Vivallen, der de døde var svøpt i never og lagt i kister (Zachrisson mfl. 1997:57–71). Never er også kjent i båtgravfeltene Vendel og Valsgårde fra merovingertid (og vikingtid), der eksempelvis ei nevermatte i Vendel 7 var påført dekor som viser besnærende likheter med dekoren på et neversvøp fra ei samisk grav i Varanger (Zachrisson mfl. 1997:193–194). Også lenger øst er never påvist i graver, som på gravplassen Kirkkomäki fra 1000–1200 e.Kr. ved Åbo i Sørvest-Finland (Riikonen 1999). Ei kvinnegrav datert til siste fjerdedel av 1000-tallet (grav 1) er i så måte påtakelig lik Skjolddehamnfunnet. Kvinna var gravlagt fullt påkledd med både hodeplagg og sko på et lag never i ei grunn grop uten kiste. Hun var også svøpt i et ullteppe, og over grava var det også lagt et lag never.

Et siste interessant funn som skal nevnes, er fra en av de eldste kirkegårdene i Norge, nemlig St. Clemens i Oslo, som er datert fra seint 900-tall til tidlig 1100-tall (Nordeide og Gulliksen 2007) – altså samtidig med Haug. I de to eldste fasene fantes tre skjeletter svøpt i never, og never og bjørkebark inngikk i konstruksjonen i flere andre graver (Eide 1974:204, 207). Gravene utgjør et lite antall, og er hovedsakelig avgrensa til ett område av kirkegården (Eide 1974:208; Nordeide og Gulliksen 2007:12–13).

Funn fra disse fem nevnte gravplassene viser at never ikke bare forekommer i nordlige og samiske gravkontekster, men spredd også i førkristne og kristne gravkontekster i ulike deler av Fennoskandia i sein jernalder og tidlig mellomalder som tradisjonelt regnes som ikke-samiske. Med dét skapes et mer tvetydig bilde. Det er mulig, som en av flere forklaringer, at de nære forbindelser som synes å ha vært mellom samiske og ikke-samiske samfunn i tidsrommet, kan ha gitt seg utslag i fenomenet. Samme forklaring gjør det også mulig å oppfatte de omtalte graver ved St. Clemens som samiske. Sæbjørg Wallaker Nordeide og Steinar Gulliksen (2007:12–13) diskuterer spørsmålet, men regner det som lite sannsynlig, en skepsis nok tufta mer på nåtidig projisering enn på forhold i vikingtid og tidlig mellomalder. Mye tyder på at samer oppholdt seg i Østlandsområdet i tidlig kristen tid, som indikert gjennom flere innførsler om samer i de østnorske kristenrettene (Hansen og Olsen 2004:108–109; Olsen 2010; Mundal 2012b; se også Bergstøl 2008; Gjerde 2016). Adam av Bremens historie fra 1070 og den anonyme *Historia Norvegie* (antatt skrevet mellom 1160 og 1175) gir ifølge Else Mundal (2012b:342–345) belegg for at samer i den sørnorske skogssonen (ventelig forstått som sørsamer østafjells) var kristna allerede på 1000-tallet. Det er derfor ikke usannsynlig at samiske eller mer hybride samisk-norske graver kan ha gjort seg gjeldende i Oslo. Avgrensinga til et eget område av kirkegården styrker også inntrykket av at det kan være tale om ei bestemt gruppe mennesker (noe Nordeide og Gulliksen for øvrig er inne på). Bruk av never i graver ved St. Clemens kan derfor forstås ut fra liknende kulturelle forbindelser og prosesser som har gjort seg gjeldende ved Skjolddehamn, med unntak av den

angivelige forskjellen at never er inkludert i en kristen gravkontekst, i likhet med den omtalte grava på Haug.

Oppsummert indikerer gjennomgangen av likbehandling, gravlokalisering, gravorientering og likets stilling at Skjoldehamngrava har likhetstrekk med både førkristen norrøn og samisk gravskikk. Mange av gravene i sammenlikningen viser også ei blanding av trekk, der bruken av never til dels kan oppfattes som en fellesnevner. Skjoldehamngrava viser muligens kristen innflytelse ved gravlegging i «jord», men det meste taler altså for at den er gjort i henhold til førkristne tradisjoner.

Noen særdrag ved drakten

Som nevnt innledningsvis, er det utført flere analyser av Skjoldehamndrakten, som kan ses å kulminere med Løvlids rekonstruksjon og undersøkelse i masteravhandlinga *Nye tanker om Skjoldehamnfunnet* (2009; se også Løvlid 2010). Dette omfattende arbeidet er ikke publisert, men gir et pålitelig inntrykk, og er grunn til å se nærmere på, særlig de såkalte etniske markører. Løvlid antyder at både kofte, kaprun, skjorte og brok viser ulike kulturelle affiniteter, og derfor ikke kan knyttes til bestemte etniske tradisjoner. Han støtter slik til dels arkeolog og tekstilspecialist Marianne Vedeler (2007:89), som påpeker åpenbare likheter med nordisk mellomaldersk drakttradisjon. Løvlid (2009:164–178) framhever videre likheter mellom de ulike plaggene/tekstilene med hensyn til stoff, vevnd, søm og særlig den

Figur 8. Metallringer på et av ankelbandene.
Foto: Asgeir Svestad.

omfattende dekoren. Dekorelementene hevdes å gå igjen ved mønster i surringer, broderier, fletter, vevde band og sist, men ikke minst, plassering av metallringer, som jeg vil komme tilbake til. Løvlids observasjoner er i overensstemmelse med Vedelers vurdering (2007:89) av særlig banddekoren som en etnisk markør, og han konkluderer med at dekoren er så lik at både den og drakten kan ha vært gjort av samme person. Videre, «[dersom] den har blitt laget av flere personer har de trolig tilhørt samme dekortradisjon» (Løvlid 2009:184–185). I arbeidet fra 2010 hevder Løvlid at Skjoldehamn-kofta viser flere likheter med samisk koftetradisjon, særlig den lulesamiske. Jeg har liten forutsetning for å vurdere det tekstilfaglige, og skal derfor avstå fra å kommentere denne konklusjonen. Jeg skal imidlertid se nærmere på noen aspekter av drakt og dekor som ikke stiller de samme krav til spesialkompetanse, supplert med funn fra annen forskning. Det gjelder i første rekke sko og ankelband.

Løvlids (2009:131–135) undersøkelse av skomaterialet (to sålefragmenter) viser at sålene har vært spesielt breie og spisse samt symmetriske og todelte.² Rester av overlæret og hår i stingene i sømpartiet viser at overlæret har hatt et tett pelsparti på utsida og vært festa til sålen med forsting. Analyse av hårhullstørrelsen peker mot storfe, og trådrester antyder bruk av senetråd. Løvlid hevder at det ikke finnes paralleller til skoformen og bruk av senetråd i norsk/norrønt materiale, men det indikeres besnærende likheter med samisk skotradisjon, som er kjent gjennom skotyper som komager og skaller (Løvlid 2009:173–175; sistnevnte en vintersko). Løvlid påpeker at begge skotypene er sydd med senetråd, som kan belegges i den etnografiske litteraturen fra slutten av 1600-tallet. Skallene har også todelt såle og pels på utsida, og sålene er vendt inn og/eller buer opp på sidene av foten, slik at man kan bruke forsting. Videre er det ingen forskjell på høyre og venstre sko, som svarer med symmetrien i sålene fra Skjoldheim. Reinskinn er det vanligste samiske skomaterialet, men kuskinn er også kjent, og det vises i den sammenheng til presten og misjonæren Knud Leems beskrivelse av finnmarkssamene fra slutten av 1700-tallet, der sko av kuskinn med hårene vendt ut beskrives særlig brukt av sjøsamene. Til forskjell påpeker Løvlid (2009:174) at Skjoldheim-skoene blant annet bare har hatt pels på overlæret, og konkluderer med at de ikke er identiske med kjente samiske skotyper, men at det kreves ei større kartlegging av samisk og norrønt skomateriale for sikrere slutninger.

Løvlids påvisninger er påfallende, men han kommer ikke inn på ekteparet Gjessings viktige undersøkelse av samiske sko, som kunne gitt ytterligere holdepunkter. Sistnevnte påpeker at det ofte bruktes ku- eller reinskinn i overlær og ku- eller kobbeskinn i sålen i vår- og høstkomager, samt at sjøsamene ikke brukte de lodne skallene, men bare komager av garva lær (Gjessing og Gjessing 1940:20). De viser for øvrig til Hans Lillenskjolds bemerkning om sjøsamene i Finnmark på slutten av 1600-tallet om at komagene lages av fehuder. Tilsvarende opplysninger er kjent om samene i Vefsn på Helgeland på 1700-tallet (Gjessing og Gjessing 1940:30, 37). Det er sjølsagt et sprang i tid tilbake til 1000-tallet, men Skjoldheim-skoene synes å vise flest likheter med sjøsamiske komagtradisjoner. Det i motsetning til undersøkelser av nordnorsk materiale fra angivelig norske kontekster, som Keth Linds (1991) analyse av høg- og seinmellomalderske sko fra det urbane senteret Vågan i Lofoten og gårdshaugene Haug og Alsvåg i Vesterålen, der det er få eller ingen paralleller. Materialet er dog ikke undersøkt for sømtråd (Keth Lind, personlig kommunikasjon 2017). For øvrig utgjør skorester et betydelig materiale fra de etnisk noe sammensatte gårdshaugene (Reidar Bertelsen, personlig kommunikasjon 2017) og dermed et stort potensial for sammenlikning med Skjoldheim-skoene.

I rekonstruksjonen av ankelbandene framhever Løvlid (2009:117–122, 140–142) ytterligere likheter med samisk fottøytradisjon. Bandene har opprinnelig vært rundt 2 cm breie og rundt 2 m lange, og Løvlid (2009:116, 178–179) tolker dem som surring mellom brok og sko tilsvarende komag- og skallebandenes funksjon i samisk draktskikk. At bandene har vært brukt på samme måte, belegges ved at det nede rundt brokbeinene finnes flere, grå korrosjonsmerker, som må være avtrykk av metallringene på bandenes tamper. Tolkinga virker opplagt, og står i kontrast til Gjessings påstand om at ankelbandene trulig ikke har hatt forbindelse med skoene. Gjessing (1938a:43, 50, jf. Gjessing og Gjessing 1940) hevder for øvrig at både kantbandene og ankelbandene sannsynligvis er vevd med brikkevev, som videre påstås ikke å være kjent i samisk tradisjon, der grindveven dominerer.³ Løvlid (2009:119, 185) er delvis enig i det, sjøl om han ikke kan identifisere veveredskapet med

sikkerhet. Konservator Dikka Storm ved Tromsø Museum hevder derimot bestemt at ankelbandene er grindvevde, og det har hun påvist overfor undertegnede (Dikka Storm, personlig kommunikasjon 2017). Temaet beveger seg utafør undertegnedes kompetanse, men sett med et lekmannsblikk er Storms påvisning overbevisende.

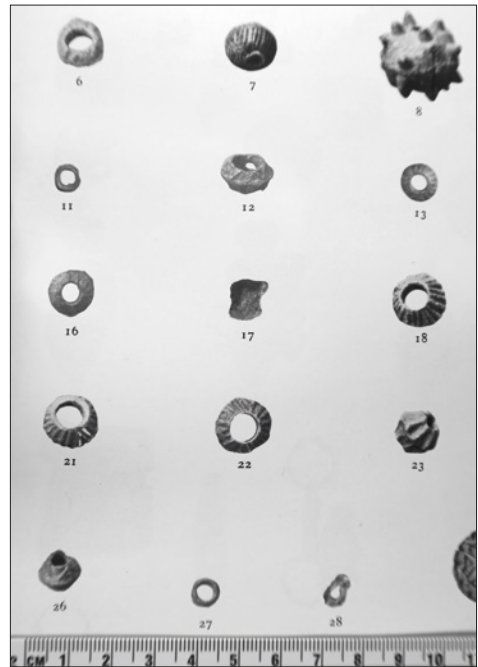

Figur 9. Metallknapp fra skjorta. Foto: Asgeir Svestad.

Metallringene

Noe av de unike med både ankelbandene og bandet/-ene brukt rundt teppet er metallringene rundt tampene (figur 8). Gjessings påstand (1938a:59) om at ringene er av sølv, har blitt tatt for gitt, men er aldri undersøkt. Nylig er det foretatt måling med XRF-spektrometer på et utvalg av ringene, som entydig viser at de ikke er av sølv, men derimot ei legering av tinn og bly.⁴ Tinninnholdet varierer mellom 87,8 og 98,2 % og blyinnholdet mellom 10,9 og 1,1 %. Måling på den støypte metallknappen/-ringen fra skjortas brystklaff viser tilsvarende resultat (figur 9).

Løvlid diskuterer ikke hvilke tradisjoner metallringene eventuelt kan ses i sammenheng med. Anvendelsen av tinntråd og støypte tinnornamenter til dekorasjon på drakter, tekstiler og annet materiale er imidlertid meget godt kjent i samisk drakthandverk og *duodji*, og oppfattes som en unik tradisjon i europeisk sammenheng (Dunfjeld 2000; Geijer 1933; Gjessing og Gjessing 1940; Keyland 1920; Serning 1953). Tradisjonen er belagt skriftlig hos Johannes Schefferus og andre kilder fra 1600- og 1700-tallet (Keyland 1920), men kan dokumenteres arkeologisk heilt fra 1000-tallet. Dette gjennom funn av lokalproduserte anheng, spiraler, tråder og andre ting av tinn, tinn/bly eller tinnrik bronse på samiske metalldepoter eller offerplasser datert til 1000–1350 e.Kr. (Zachrisson 1984). Offerplassen Gråträsk (Piteå k.) (figur 4) i Norrbotten er særlig interessant med sine mange dobbeltkoniske tinnperler/-knapper og små runde, glatte tinnperler/-ringer; begge av nærmest identisk form og størrelse som henholdsvis knappen og ringene i Skjoldehamnfunnet (figur 10) (Serning 1956:72, plansje 51:1–51:6, 51:9–51:28). Tilsvarende perler/ringer

Figur 10. Perler av tinn/bly-legering fra den samiske offerplassen Gråträsk, Norrbotten (etter Serning 1956:plansje 51).

av tinn eller tinnliknende materiale er også funnet på offerplassene Mörträsk (Skellefteå k.) og Unna Saiva (Gällivare k.) (figur 4), dessuten i noen av gravene ved Vivallen (Serning 1956:plansje 22:2–22:5; Zachrisson 1984:49; Zachrisson mfl. 1997:64–65).

Det er lite forskning på tidlig samisk tinnbruk og metallhandverk. Gjessing (1938b) hevder imidlertid at tinndekorasjoner er godt kjent blant sibirske folk, og tenker seg at den samiske tradisjonen har sammenheng med de store østrussisk-sibirske bronsealderkulturene. Det er liten tvil om at samiske og andre nordlige samfunn har sterke forbindelser med finsk-ugriske og østlige folk, som blant annet går tilbake til tidlig metalltid og den bronse- og jernproduserende Ananjinokulturen (800–200 f.Kr.) (Hansen og Olsen 2004:38; Olsen 1994:123–133). Bronsesmykker/-gjenstander av permisk opphav er for eksempel bare funnet i samiske graver/rituelle kontekster, mens øvrige bronsefunn fra samiske kontekster viser klare likheter med vestfinske, østbaltiske og andre finsk-ugriske gjenstandstyper fra vikingtid og tidlig mellomalder, som tidligere påpekt (Kivikoski 1973; Serning 1956; Storli 1991:90; Zachrisson 1984:18). Det er derfor nærliggende å anta at det samiske tinnnet også har kommet fra finsk-ugriske eller østlige områder, men en kan naturligvis ikke utelukke andre områder eller kilder. I så måte har Maja Dunfjeld (2000:31) gjort oppmerksom på en interessant passus om Ingemund Torsteinsson den gamle fra Hemnes på Helgeland i *Sagaen om Vatsdølene* (skrevet på 1200-tallet). Her heter det: «[Ingemund] sendte bud etter noen finner, og Nordenfra kom tre stykker. Ingemund lofte dem smør og tinn dersom de ville gjøre en sendeferd til Island for han» (Nordland 1973:89). Fortellinga indikerer ei interessant kopling mellom samer og tinn. Som Alf Ragnar Nielszen (2012:116) bemerker, er noe av det spesielle også en såkalt hamferd, idet Ingemund sender de to samene i skapelse av fugl eller fisk for å få igjen sølvloppet som volven Heid hadde tatt fra han. Ingemund og kona Vigdis Toresdatter oppfattes for øvrig som én av åtte håloygske landnåmsfamilier på Island med indisier på samisk bakgrunn eller tilknytning til det samiske (Nielsen 2012:90–91).

Når det gjelder metalldekorasjoner på klesplagg, er det også godt kjent i finsk, karelsk og baltisk tradisjon i form av bronsespiraler og -ringer applisert i system/mønster på kapper, forklær og hodeplagg. Fenomenet går tilbake til eldre jernalder i Balitkum, og opptrer i Vest-Finland og Karelen fra sein førhistorisk tid til 1200-tallet (Edgren og Törnblom 1993; Kivikoski 1973; Lehtosalo-Hilander 1984:60–63). Draktdekorasjonene er eksempelvis i Finland i hovedsak funnet i kvinnegraver på «hedenske» jordgravplasser som Humikkala (Masku) og (tidligere nevnte) Kirkkomäki. En kan særlig merke seg hodeplagget fra Humikkala grav 32, som er datert til 1000-tallet, der bronsespiraler er applisert på tamper på halehenget på en tilsvarende måte som tinnringene er applisert på tampene på bandene i Skjoldehamnfunnet (se Erä-Esko mfl. 2000:45). En kan ikke se bort fra at samisk tinnhandverk og -dekor har fått impulser fra dette området med tanke på de lange og markerte forbindelsene denne vegen. Metalldekorasjonene i finsk tradisjon blir for øvrig forstått å ha en beskyttende funksjon (Lehtosalo-Hilander 1984). Det minner om den funksjon metall oppfattes å ha nettopp i samisk tradisjon (se f.eks. Schanche 2000:268–269).

Spørsmålet om etnisk og kulturell tilknytning

Sammenlikningen av gravfunn og gjennomgangen av draktelementer tegner et heterogent bilde av Skjoldehamnfunnets etniske og kulturelle tilknytning. Vurdert ut fra draktens særtrekk, som skofragmentene, ankelbandene og ikke minst tinnknappen og tinnringene/-per-

lene, peker funnet mot samisk tilknytning. Disse trekkene er kanskje Skjoldehamnfunnets sterkeste etniske markører, og kan blant annet knyttes til tinnhandverk som en unik samisk tradisjon, datert tilbake til samme tidsrom som drakten. Bruken av senetråd må i denne forbindelse også framheves som en eksklusiv samisk tradisjon – i alle fall i Fennoskandia. Senetråd er ikke bare påvist på fottøyet, men også som feste av tinnknappen (Løvlid 2009:99). Den tidligste antydning om samenes trådbruk finnes ifølge Nils Keyland (1920:146) hos den bysantinske historieskriveren Prokopius fra Cæsarea fra om lag 550 e.Kr., som skriver at samene (*scritifinni*) kler seg i skinn som er sydd sammen med dyresener. Derfor, dersom en skal slutte ut fra draktfunnene og nevnte handverkstradisjoner aleine – og kanskje skal en det – synes det å være god grunn til å oppfatte grava som samisk. Dersom også andre trekk ved drakten viser samisk tilknytning, slik Løvlid (2010) argumenterer for når det gjelder kofta, forsterker det dette inntrykket. Tradisjonelt er drakter også forstått som viktige etniske idiomer og tillagt stor betydning for etnisk sjøtilskrivning og identitet. I tilsynelatende kontrast til dette står DNA-analysen (som indikerte ei norrøn kvinne), men det er også god grunn til å ta forbehold når det gjelder den, som tidligere kommentert.

Basert på sammenlikningen av graver og gravskikk er bildet mer tvetydig. Det er blant annet framheva at gravene viser ei blanding av samiske og norrøne trekk. Før jeg diskuterer dette forholdet, er det nødvendig å rekapitulere noe av materialgjennomgangen samt å gå dypere inn i vurderinga av enkelte trekk for å gi et fylldigere svar på spørsmålet om gravskikken kan gis en bestemt etnisk tilknytning.

Ting tyder altså på at myrgrava ikke bør forstås i en kristen tradisjon, blant annet på grunn av manglende tilknytning til en kristen gravplass og mulig forbindelse med førkristne, norrøne graver. Tilknytning til myr er som vist ikke fremmed i norrøn gravtradisjon i Vesterålen, men måten grava er konstruert på, indikerer ingen typisk norrøn gravskikk. Myrbegravelser er mer fremmede i samisk tradisjon, der graver generelt blir anlagt mer skjult i landskapet. Skjoldehamngrava kan imidlertid ses som en variant av «samiske» jordgraver fra sein førkristen tid og tidlig mellomalder. Den etniske tilknytningen til noen av jordgravene er rett nok omdiskutert, men det gjør de ikke mindre relevante i sammenlikningen, kanskje snarere tvert om, som jeg skal komme tilbake til. Det må for øvrig framheves at myr er et dominerende landskapstrekk i Vesterålen. Den som har vært på Andøya, vet at fenomenet preger landskapet i usedvanlig grad. Stadnamngranskeren Finn Myrvangs tolking (1994) av *Qmð* er i så måte interessant. Navnet ses i sammenheng med det nord-samiske *opmu*, som betyr «gjørmehol», og det lulesamiske *hopmú*, som blant annet betyr «sump». Flertallsformene, henholdsvis *omut* og *homúd*, kan slik henseile på Andøyas så vel som Vesterålens mange myrer, og ligge til grunn for namnet *Qmð*. Uansett riktigheten av denne tolkinga er den betegnende for dette landskapets «affordance» (se Gibson 1979), det vil si, dets muligheter og begrensninger. En bør slik ikke forundres over gravlegging i tilknytning til myr, som et dominerende landskapstrekk. Det utelukker naturligvis ikke at andre grunner har vært mer bestemmende for anlegging av Skjoldehamngrava direkte i myra, da begravelsemåten tross alt ikke er vanlig. Slike grunner kan ha berodd på individets etniske tilhørighet, sosiale status, kjønn, ferdigheter, handlinger eller andre forhold. Det er for eksempel ikke vanskelig å forestille seg ei samisk grav i nærheten av eller inkludert i en norrøn gravkontekst, som den på Gavneset, med tanke på at samer og nordmenn synes å ha delt visse fundamentale religiøse forestillinger. En mulig parallell finnes på gården Hustad i Lødingen (også i Vesterålen), der graver med besnærende samiske trekk er

anlagt i tilknytning til angivelig typiske norrøne graver (se Schanche 2000:158–159). Et trekk som likevel tydeligere indikerer gravas samiske tilknytning, er reinskinnet, sjøl om det altså ikke er påvist som underlag i samiske graver og så langt tilbake som tidlig mellomalder. Rein og produkter av rein må likevel ses som uatskillelige elementer av samisk kultur og erverv langt tilbake i førhistorisk tid, og styrker derfor indikasjonen av reinskinnet som et samisk trekk. Never som tekke over den døde eller i andre varianter opptrer derimot som vist både i nær- og fjerntliggende graver (også i det en tradisjonelt ikke oppfatter som samiske graver), og en kan dermed ikke uten videre oppfatte nevertekket som et samisk trekk (jf. Haug, Øksnes, Hagbartholmen, Vivallen, Vendel, Valsgårde, Kirkkomäki og St. Clemens). Flere av gravene i sammenlikningen viser også trekk av blanda karakter, slik også noen av de omtalte jordgravene gjør (jf. Ankenes og Millerjordnes). Det kan innvendes at eksemplene med never i graver fra sørlige deler av Fennoskandia er mindre relevante til sammenlikning, men med tanke på nære relasjoner mellom samiske og ikke-samiske samfunn er det grunn til å se ting i en større sammenheng i diskusjonen av mulige innflytelser på gravskikken. Tekstilsvøpet i Skjoldedhamngrava kan slik være en innflytelse fra Sørvest-Finland (jf. Kirkkomäki). Det sannsynlige svøpet av kuskinn i Øksnesgrava åpner imidlertid også for å se tekstilsvøpet som en variant av lokal tradisjon.

På bakgrunn av ovennevnte trekk ved grava synes en entydig tilknytning til samisk eller norrøn gravskikk vanskelig. Gravas særtrekk og lokalisering åpner imidlertid for at den gravlagte ikke nødvendigvis var av samme sosiale eller kulturelle tilknytning som de som foretok sjølve gravlegginga. Det kan være forklaring på den spesielle begravellesmåten i nærhet av norrøne graver, med andre ord en samisk person gravlagt av nordmenn. En må likevel anta at de som foretok begravellesen, hadde en felles forståelse med den gravlagte. Det indikeres gjennom den omtanken som er lagt i begravellesen ved de omsorgsfullt anlagte bjørkekjeppene, reinskinnet og nevertekket. Her ligger det tanker bak, og det er grunn til å tru at i alle fall noe av tankegodset var felles med avdøde. Dersom en i tillegg tar i betraktning draktens kvaliteter, tyder det på at den gravlagte verken var en fattigperson eller en straffedømt, men derimot en person av en viss sosial og kulturell betydning og av kystnært opphav, slik diettverdiene og skotradisjonen indikerer. Betydningen kan igjen være å finne i en bestemt etnisk tilknytning, eller at han/hun var i besittelse av spesielle ferdigheter eller midler (som for øvrig kan sammenfalle med det foregående). Det er i så måte fristende (og nærliggende) å foreslå at personen var i besittelse av *vit*, det vil si trolldomsmiddel – for å holde seg til den noenlunde samtidige, norrøne terminologien. *Vit* knyttes gjerne til samenes religiøse praksis, og nevnes blant annet i (de tidligere nemnte) innførslene i østnorske kristenretter (Mundal 2012b:346), men var også forbundet med norrøne personer, som høvdingen og seidmannen Raud den ramme i Salten, som var svær til å trolle, ifølge Snorre (Sturlason 1996:180). Tinnringene/-perlene på drakten kan slik ha vært tillagt en magisk eller beskyttende funksjon og være en indikasjon på personens trollkyndighet, som årsak til den spesielle begravellesen. Fra sagalitteraturen er det kjent at både samer og nordmenn hadde magiske klær (Mundal 2012a:250). Mest kjent er kanskje Tore Hund, som var beskytta av ei magisk kofte som han hadde fått av samene, i slaget mot kristenkongen Olav Haraldsson, slik det framgår av Sigvat skalds Erfdråpa (Sturlason 1996:106). Det kan dermed være grunn til å ta forbehold med hensyn til hvilken etnisk tilknytning det kan være tale om, dersom en skal ta sagalitteraturen alvorlig. Trolldom og klesmagi er dog hypotetiske forklaringer i denne sammenheng.

Tore Hunds magiske kofte er ellers et av sagalitteraturens mange eksempler på nære forbindelser mellom samer og nordmenn, og for øvrig en av indikasjonene på at nordmennene allierte seg med samene i kampen mot kristendommen (se Mundal 2012a). Det er viktig å ta forbehold med sannhetsgehalten og fordi sagaberetningene inneholder anakronistiske trekk, men mye tyder på at det forholdet som skildres mellom gruppene, har vært mer reelt enn tidligere antatt (Hansen og Olsen 2004:64; Mundal 2012a). Tar en i betraktning at flere av gravene som er lagt til grunn for sammenlikningen med Skjoldehamngrava, indikerer ei blanding av samiske og norrøne trekk, kan det ses som resultatet av lang tids intime forbindelser mellom samer og nordmenn og indirekte bekrefte noe av sagalitteraturens skildringer av relasjonene mellom gruppene. Det er nærliggende å trekke inn begrepet kulturell hybridisering (som annonsert i innledningen) for å forstå de morfologiske og funnmessige blandingsene eller «avvikene» som disse gravene demonstrerer. I denne sammenheng er det ikke lagt opp til videre teoretiske utlegninger, men som et minimum er det avslutningsvis et poeng å se nærmere på sjølve begrepet, slik det er definert av en av de sentrale teoretikerne.

Litteraturteoretikeren Homi Bhabha skriver følgende: «... hybridity to me is the 'third space' which enables other positions to emerge» (Bhabha 1990:211; for en grundig diskusjon om begrepet og dets historikk, se f.eks. Henriksen 2016:460–473). Det «tredje rom» tillater altså ifølge Bhabha nye kulturelle former å oppstå, men det forutsetter kulturs realitet og forskjellighet, som i denne sammenhengen samisk og norrøn (og som altså de nye former eller posisjoner kan oppstå av). Som Jørn Erik Henriksen (2016:465) har pekt på, forutsetter kulturell hybridisering også en oppløsning eller nedtoning av etniske eller kulturelle grenser så vel som sosiale maktstrukturer mellom grupper. Begrepet er ikke uproblematisk, og det kan være arkeologisk utfordrende å identifisere kulturelle hybrider. Likevel, basert på de arkeologiske funnene som er omtalt i sammenlikningen med Skjoldehamngrava og de variasjonene, blandingsene og likhetene som finnes med og mellom gravene fra eksempelvis Hagbartholmen, Øksnes, Ankenes, Millerjordnes og Haug, synes det som om et slikt «tredje rom» har gjort seg gjeldende i vikingtid og tidlig mellomalder i Vesterålen og andre deler av Nord-Norge. Et tilsvarende «rom» synes til dels også å ha gjort seg gjeldende i andre deler av Fennoskandia, eksemplifisert ved gravene ved Vivalen og for den saks skyld også på St. Clemens-kirkegården.

På tross av at enkelte trekk ved Skjoldehamnfundet (både gravskikken og ikke minst drakten og metalldekoren) indikerer samisk tilknytning, er det i relasjon til kulturell hybridisering myrgrava synes å gi best forståelse: altså, som en følge av møtet mellom det samiske og det norrøne og til dels også det kristne i det som fortøner seg som et noe oppløst etnisk og maktstrukturelt landskap. Kristningsprosessen og en felles norrøn-samisk motstand mot den må dermed forstås som viktige forutsetninger for tilkomsten av grava som kulturelt fenomen og hybrid form. Slik forstått, kan myrgravas særtrekk forklares som muligheter av et samfunn eller miljø prega av ytre religiøst og kulturelt press og indre oppløsning. Gravplassen på Haug med sin «brokete» gravskikk samt andre spor av kristen påvirkning i landsdelen indikerer at slike forhold gjorde seg gjeldende samtidig med at myrbegravelsen fant sted. Det er vanskelig å se bort fra draktens samiske tilknytning, men indikasjonen på et «tredje rom» åpner for at denne betydningen har spilt en mindre rolle i det kultur-naturmiljøet som eksisterte i Vesterålen i vikingtid og tidlig mellomalder.

Konklusjon

Det bildet som tegnes av Skjoldehamnfunnet i denne artikkelen kan tas til inntekt for vekselvis kulturell hybridisering og en bestemt etnisk tilknytning, først og fremst samisk, alt etter hva en vektlegger. En må uansett ta i betraktning at etnisitet verken er statisk eller entydig, og dermed kan ha hatt en annen eller mindre fremtredende betydning i vikingtid og tidlig mellomalder. Til sammenlikning er det noe uanstrengt over forbindelsene mellom samer og nordmenn i sagalitteraturen, som eksemplifisert blant annet i passusen fra Vatsdøl-sagaen. Den samme «uanstrengtheten» indikeres på sett og vis også gjennom noe av det arkeologiske materialet som finnes både nord og sør i Fennoskandia med sine blandinger av former og funn fra øst og vest, fjern og nær. Det synes å stå i motsetning til etniske stereotypier og essensialistiske oppfatninger. Dette skrives ikke for å idyllisere forholdene, men for å sette fokus på ting som synes å tale et annet språk. Det er lett å projisere vår tids eller moderne oppfatning, og det gjelder kanskje særlig i synet på folkedrakters betydning som etnisitet- og identitetsmarkører. I kontrast til denne oppfatningen kan en tenke seg at individer i det landskapet og miljøet som er beskrevet kan ha hatt flere identiteter, anvendt i ulike kontekster. Eller kanskje skal en i denne sammenheng heller forstå identitet som «in-between», som en samisk-norrøn «affordance»? Det er tenkelig at slike «fortrinn» kan ha gjort seg gjeldende både i Vesterålen og i andre områder av Fennoskandia. Dette er likevel ikke argumenter for å avvise Skjoldehamnfunnets samiske drag eller for den saks skyld kategorien etnisitet. Det er imidlertid kan slå fast, er at dette unike funnet står fram som en uvurderlig kilde til arkeologisk kunnskap og spekulasjon om etniske og kulturelle forhold i vikingtid og tidlig mellomalder i Vesterålen og Fennoskandia for øvrig.

Takk

Takk til Jørn E. Henriksen for nyttige innspill og Johan E. Arntzen for utarbeidelse av kartillustrasjon.

Noter

- ¹ Gjessing gir ulike opplysninger om dybde i artikkelen sammenlikna med funnberetning og korrespondanse i Tromsø Museums topografiske arkiv, der 107–117 cm oppgis. Større dybde kan styrke undertegnede argument.
- ² Løvlid baserer sin undersøkelse på spesialistvurderinger av henholdsvis tekstilkonservator Hanna Lukesova ved Bergen Museum, Arne Larsen og Ole-Magne Nøttveit (de to sistnevnte basert på sammenlikning med skomaterialet fra Bryggen i Bergen).
- ³ Dette stemmer ikke. På Geahčeváinjárga innerst i Varangerfjorden dokumenterte Knut Odner (2001:34) fire vevbrikker av bein med fem hull i på den samiske boplassen G 244 b, som sannsynligvis er fra tidlig 1400-tall. Vevbrikker av bein er også funnet på den samiske boplassen Juikenttä i Nord-Finland datert til 1200–1600 (Carpelan 1975). For øvrig er det ved undersøkelsen av ei samisk grav i Kramvik i Vardø kommune, som er datert til 1460–1645 e.Kr., dokumentert et brikkevevd, smalt silkebånd (Schanche 2000:128).
- ⁴ Målingene blei foretatt med Thermo Scientific Niton XRF-XL3 av Johan E. Arntzen, UiT, for undertegnede 08.02.2017. Målerapporter ved Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi ved Universitetet i Tromsø Norges arktiske universitet.

Summary

Wrapped in the bog. Perspectives on the Skjoldehamn find and its ethnic and cultural affiliation

In 1936 an extraordinary find of a clothed skeleton wrapped in a blanket and covered with birch bark appeared in a bog at Skjoldehamn on Andøya Island. The wrapped body was laid on a reindeer pelt, which in turn was placed on sticks of birch. The grave dates to the 11th century, probably the later half. Compared with relevant Norse, Sámi, and Christian graves and burial customs, the Skjoldehamn grave exhibits several similar features, although typical Christian features seem absent. Norse and Sámi graves display a blend of ethnic features, which makes it difficult to single out a particular burial custom or ethnic affiliation. Previous analyses of the Skjoldehamn costume and shoe fragments strongly indicate similarities with Sámi costume and shoe-making from the 17th century and later. Recent analysis of the metal content of cast rings/pearls from the costume has yielded mean values of 93 % pewter and 6 % lead. Casting of pewter objects is an exclusive Sámi craft in Fennoscandinavia and similar objects are documented in several Sámi contexts from the 11th to 14th centuries. Judging from costume and craft traditions alone, the Skjoldehamn find appears to be Sámi. Mixed grave features, however, indicate a more hybrid affiliation.

Litteratur

Andersen, Oddmund

2002 Flyttfolk og bofaste. En studie av samisk bosetting i Sør-Troms og Nordre Nordland. Upublisert doktorgradsavhandling. Universitetet i Tromsø, Tromsø.

Andøya Avis

1936 Skjelettfunn i Skjoldehamn. *Andøya Avis* 23. juni 1936:2. Andenes.

Aronsson, Kjell-Åke

2013 Research on Human Remains of Indigenous People. Reflections from an Archaeological Perspective (with an Example from Rounala). I *More than just Bones: Ethics and Research on Human Remains*, redigert av Halvard Fosheim, s. 65–80. Forskningsetiske komiteer, Oslo.

Barth, Fredrik (red.)

1969 *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Universitetsforlaget, Oslo.

Bergstøl, Jostein

2008 *Samer i Østerdalen? En studie av etnisitet i jernalderen og middelalderen i det nordøstre Hedmark*. Doktoravhandling. Acta Humaniora, vol. 325. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.

Bertelsen, Reidar

1985 *Lofoten og Vesterålens historie – Fra den eldste tida til ca. 1500 e.Kr.* Kommunene i Lofoten og Vesterålen, Stokmarknes.

1998 Vågan kirkested fra tusenårskiftet til 1300-tallet. I *Fra Kong Øysteins kirke til Lofotkatedralen – Vågan kirke 100 år*, redigert av Håkon Brun, s. 12–23. Vågan menighetsråd, Kabelvåg.

2014 Qm̄ og det nordligste Hålogaland – et nytt blikk på P.A. Munchs tanker. I *Endre-boka. Postfestumskrift til Endre Mørck*, redigert av Gulbrand Alhaug, Tove Bull og Aud-Kirsti Pedersen, s. 17–36. Novus, Oslo.

Bhabha, Homi

1990 The Third Space: Interview with Homi Bhabha. I *Identity: Community, Culture, Difference*, redigert av Jonathan Rutherford, s. 207–221. Lawrence & Wishart, London.

- Borgos, Johan
1999 *De er her ennå – Samisk historie i Vesterålen*. Vesterålen kulturutvalg/Vesterålmuseet, Sortland.
- Bruun, Inga Malene
2007 Blandede graver – blendede kulturer? En tolkning av gravskikk og etniske forhold i Nord-Norge gjennom jernalder og tidlig middelalder. Upublisert masteravhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Carpelan, Christian
1975 Montrarna 13–15 «Sompio». I *Kemijoki 8000 – laxälv i norr: Forntiden i Kemiälvområdet under åtta årtusenden i arkeologisk belysning*, redigert av Aarni Erä-Esko, s. 61–69. Statens historiska museum, Stockholm.
- Cruickshank, Marit
2002 Jern- og middelalderbosetning på Hunstad, Bodø k. I *Mellomalderarkeologi mellom Salten og Senja*, redigert av Povl Simonsen, s. 27–33. Tromsø Museum, Tromsø.
- Dove, Carla J. og Stephen Wickler
2016 Identification of Bird Species Used to Make a Viking Age Feather Pillow. *Arctic* 69(1):29–36.
- Dunfeld, Maja
2000 Tintrådsarbeid – en samisk spesialitet. *Ottar* 231(3):31–35.
- Edgren, Torsten og Lena Törnblom
1993 *Finlands historia*, bind 1. Schildts Förlag, Ekenäs.
- Eide, Ole Egil
1974 De toskipede kirker i Oslo. Et forsøk på redatering og opphavsbestemmelse med utgangspunkt i de siste utgravninger i Clemenskirken. Upublisert hovedfagsavhandling. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Erä-Esko, Liisa, Matti Huurre, Paula Purhonen og Seija Sarkki-Isomaa
2000 *Suomen esihistoria: Suomen kansallismuseon näyttelyluettelo*. Museovirasto, Helsinki.
- Evensen, Børge
2003 Gravholmer. Gravlokalisering og samfunn i jernalder i Vesterålen. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Evjen, Bjørg og Lars Ivar Hansen (red.)
2008 *Nordlands kulturelle mangfold: Etniske relasjoner i historisk perspektiv*. Pax forlag, Oslo.
- Geijer, Agnes
1933 Tre mærkelige tennbroderier. *Norrboten* 1932–1933:66–71.
- Gibson, James
1979 *The Ecological Approach to Visual Perception*. Houghton-Mifflin, Boston.
- Gjerde, Hege Skalleberg
2016 Sørsamisk eller førsamisk? Arkeologi og sørsamisk forhistorie i Sør-Norge - en kildekritisk analyse. Upublisert doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Gjessing, Gutorm
1929 Arkeologiske undersøkelser i Nord-Norge sommeren 1929. Instituttet for sammenlignende kulturforsknings arkiv, Oslo.
1937 Innberetning om arkeologiske undersøkelser i Skjoldehamn, Bjørnsskinns s., Dverberg pdg., Nordland, juli 1937. Topografisk arkiv, Tromsø Museum, Tromsø.
1938a Skjoldehamndrakten. En senmiddelaldersk nordnorsk mannsdrakt. *Viking* 2:27–82.
1938b Brev fra Gutorm Gjessing, Tromsø. Datert 13. desember 1938, til Agnes Geijer, Stockholm. Topografisk arkiv, Tromsø Museum, Tromsø.
1941 *Båtfunnene fra Bårset og Øksnes. To nordnorske jernaldersfunn*. Tromsø Museums Årshefter, Kulturhistorisk avdeling 58(8).
- Gjessing, Gjertrud og Gutorm
1940 *Lappedrakten – En skisse av dens opphav*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, serie C IV–2. H. Aschehoug & Co, Oslo.

- Guttormsen, Helge
 1994 *Andøy bygdebok, bind 1 – Fra Omd til Andøy. Andøys historie fra de eldste tider og opp til 1800 e.Kr.*f. Andøy kommune, Andenes.
- Hallström, Gustav
 1944 Gravfältet på Vivallen i Funäsdalen. *Formvårdaren* 8(4):305–344.
- Hansen, Lars Ivar og Bjørnar Olsen
 2004 *Samenes historie fram til 1750*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Henriksen, Jørn Erik
 2016 Kulturmøte og identitet på Finnmarkskysten i tidlig historisk tid. Upublisert doktorgradsavhandling. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Holand, Ingegerd
 1989 Graver og samfunn: Samfunnsutvikling og –organisasjon i Nord-Hålogaland i jernalderen, basert på endringer og variasjon i gravskikk. Upublisert magisteravhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
 1991 Prøvegravning gnr. 51/8, Haug, Hadsel k., Nordland f., 27/6 – 6/7 1990. Topografisk arkiv, Tromsø Museum, Tromsø.
- Holberg, Eirin
 2015 Del 1 Frå pionertid til rikssamling ca. 9500 f.Kr. – 1000 e.Kr. I *Nordlands historie 1 – Før 1600: Hålogriket*, redigert av Eirin Holberg og Merete Røskaft, s. 15–216. Fagbokforlaget, Bergen.
- Holck, Per
 1988 Myrfunnet fra Skjoldehamn – mannlig same eller norrøn kvinne? *Viking* 51:109–115.
- Jørgensen, Roger og Bjørnar Olsen
 1988 *Asbestkeramiske grupper i Nord-Norge 2100 f.Kr. – 100 e.Kr.* Tromsø, Kulturhistorie, vol. 13. Universitetet i Tromsø, Institutt for museumsvirksomhet, Tromsø.
- Keyland, Nils
 1920 Sentrådsspinnning, tenndragning och bältsmuckegjutning hos lapparna i norra Jämtland. *Fataburen* 1920:145–177.
- Kivikoski, Ella
 1973 *Die Eisenzeit Finnlands: Bildwerk und Text*. Finnische Altertumsgesellschaft, Helsinki.
- Kleppe, Else Johansen
 1974 Samiske jernalderstudier ved Varangerfjorden. Upublisert magisteravhandling i arkeologi. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa
 1984 *Ancient Finnish Costumes*. Suomen arkeologinen seura – The Finnish Archaeological Society, Helsinki.
- Liavik, Hans
 1936a Brev fra Hans Liavik, Skjoldehamn. Datert 24. september 1936, til Tromsø Museum, Tromsø. Topografisk arkiv, Tromsø Museum, Tromsø.
 1936b Brev fra Hans Liavik, Skjoldehamn. Datert 4. november 1936, til Tromsø Museum, Tromsø. Topografisk arkiv, Tromsø Museum, Tromsø.
- Lind, Keth
 1991 Sko som materiell kultur – Vågarsamfunnet i middelalderen. Upublisert magisteravhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Løvlid, Dan Hallvard
 2009 Nye tanker om Skjoldehamnfunnet. Upublisert masteroppgave i arkeologi. Universitetet i Bergen, Bergen.
 2010 *Skjoldehamnfunnet i lys av ny kunnskap: En diskusjon om gravleggingen, funnets etniske tilknytning og personens kjønn og sosiale status*. Lofotr 03/10. Elektronisk dokument, <http://www.ceilingpress.com/Resources/Skjoldehamnfunnet%20i%20lys%20av%20ny%20kunnskap.pdf>, besøkt 10. februar 2017.

- Manker, Ernst
1961 *Lappmarksgravar*. Acta Lapponica XVII. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Munch, Gerd Stamsø
1993 Hagbartholmen i Steigen – en «gravholme» fra jernalder med en spesiell kvinnegrav fra vikingtid. I *Kvinneforskermaraton III – Nettverk for kvinner i forskning*, redigert av Gerd Bjørhovde, s. 130–137. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Munch, Gerd Stamsø og Signe Horn Fuglesang
1991 Den dekorerte planken fra Haug i Hadsel. *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok* 145:245–252.
- Mundal, Else
2012a The Perception of the Saamis and Their Religion in Old Norse Sources. I *Fjöld veit hon fræða: Utvalde arbeid av Else Mundal*, redigert av Odd Einar Haugen, Bernt Øyvind Thorvaldsen og Jonas Wellendorf, s. 233–254. Novus forlag, Oslo.
2012b Kong Håkon Magnussons rettarbot for Hålogaland av 1313 og andre kjelder til kristninga av samane i mellomalderen. I *Fjöld veit hon fræða: Utvalde arbeid av Else Mundal*, redigert av Odd Einar Haugen, Bernt Øyvind Thorvaldsen og Jonas Wellendorf, s. 339–358. Novus forlag, Oslo.
- Müller, Ulrich
1998 Gravierte Bronzeschalen im nördlichen Ostmitteleuropa. I *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter. Eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica*, redigert av Christian Lübke, s. 313–332. Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 5. Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Myrvang, Finn
1994 OMD og Hålogaland. *Håløyminne* 19(2):159–164.
- Nicolaissen, Olaus Martens
1912 Arkæologiske undersøkelser i Nordlands og Tromsø amter 1911. *Tromsø Museums Aarshefter* 34:71–86.
1913 Undersøkelser i Nordlands amt 1912. *Tromsø Museums Aarshefter* 35–36:23–43.
- Nilsen, Roy Anders
2014 *Den nordlige jernalder: Kulturminner og funn fra Malangen til Loppa*. Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet, Nord-Troms Museum, Tromsø.
- Nielsen, Alf Ragnar
2012 *Landnám fra nord: Utvandringa fra det nordlige Norge til Island i vikingtid*. Orkana akademisk, Stamsund.
- Nockert, Margareta og Göran Possnert
2002 *Att datera textilier*. Gidlunds förlag, Södertälje.
- Nordeide, Sæbjørg Walaker
2011a Steinkors og korssteiner i nordvestre Europa. *Collegium Medievale* 24:127–148.
2011b *The Viking Age as a Period of Religious Transformation: The Christianization of Norway from AD 560–1150/1200*. Studies in Viking and Medieval Scandinavia 2. Brepols, Turnhout.
- Nordeide, Sæbjørg Walaker og Steinar Gulliksen
2007 First Generation Christians, Second Generation Radiocarbon Dates: The Cemetery at St. Clement's in Oslo. *Norwegian Archaeological Review* 40(1):1–25, <http://dx.doi.org/10.1080/00293650601054362>.
- Nordeide, Sæbjørg Walaker og Terje Thun
2013 «Kvart menneske som døyr skal me føra til kyrkja og grava i heilag jord». *Historisk tidsskrift* 92(2):177–201.
- Nordland, Odd
1973 *Saga. Fire norrøne sagaer utvalgt av Odd Nordland*. Den norske bokklubben, Oslo.
- Odner, Knut
2001 Trade, tribute and household responses. The archaeological excavations at Geahčeváinjárga 224 B in the Varanger fjord, North Norway. *Acta Borealia* 18(1):25–50.

- Olsen, Bjørnar
1994 *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, Leiv
2010 *Sørsamisk historie i nytt lys*. Senter for samiske studier, skriftserie 17. Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitetet, Tromsø.
- Pedersen, Walter Meyer
2002 Bårsetbåten. En revurdering av rekonstruksjonen fra 1937. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Rasmussen, Siv
2016 Samisk integrering i norsk og svensk kirke i tidlig nytid – En komparasjon mellom Finnmark og Torne lappmark. Upublisert doktorgradsavhandling. Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet, Tromsø.
- Reymert, Per Kyrre
1980 Arkeologi og etnisitet. En studie i etnisitet og gravskikk i Nord-Troms og Finnmark i tiden 800–1200. Upublisert magisteravhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Riikonen, Jaana
1999 *Kirkkomäki i S:T Karins – ett gravfält från den sena järnåldern*. Åbo landskapsmuseum, Åbo.
- Sandmo, Anne-Karine
1988 Haug på Hadseløya – tradisjoner og forandringer i forhistorisk tid. *Hofdasegl* 33:201–212.
1990 Haug i Hadsel – gårdshaug med graver og mulige kirkerester. I *Arkeologisk feltarbeid i Nord-Norge og på Svalbard 1987*, redigert av Ericka Engelstad og Inger Marie Holm-Olsen, s. 51–78. Tromsø, Kulturhistorie, vol. 17. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Schanche, Audhild
2000 *Graver i ur og berg: Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*. Davvi Girji, Karasjok.
- Sellevoid, Berit
1987 Antropologisk rapport vedrørende funn fra Skjoldehamn, Bjørnskinn, Dverberg, Nordland. Anatomisk institutt, Universitetet i Oslo.
1996 *Haug på Hadseløya: En gravplass fra kristningstiden – Antropologiske undersøkelser av skjelettmaterialet*. NIKU fagrapport 002. Norsk institutt for kulturminneforskning, Oslo.
2011 Myrskjeletter i Norge – en sjelden funngruppe. *Viking* 74:67–84.
- Serning, Inga
1953 Gråträskfyndet och lapsk tenngjutning. *Norrbottn* 1952:71–81.
1956 *Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska lappmarkerna*. Acta Lapponica XI. Hugo Gerbers Förlag, Stockholm.
- Shetelig, Haakon
1912 *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergens museums skrifter, ny rekke, 2(1). John Griegs boktrykkeri, Bergen.
- Sjövold, Torleif
1952 Oldsaksamlingens tilvekst 1940–1949. *Acta Borealia* B. Humaniora 1:1–89.
1962 *The Iron Age Settlement of Arctic Norway*, I. Tromsø museums skrifter X(1). Universitetsforlaget, Tromsø.
1974 *The Iron Age Settlement of Arctic Norway*, II. Tromsø museums skrifter X(2). Universitetsforlaget, Tromsø.
- Skandfer, Marianne
1997 *Coarverbastet: Samiske hornskjeer fra middelalder til moderne tid*. Stensilserie B, nr. 47. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Skre, Dagfinn
1997 Haug og grav. Hva betyr gravhaugene? I *Middelalderens symboler*, redigert av Ann Christensson, Ingvild Øye og Else Mundal, s. 37–52. Kulturtekster, vol. 11. Senter for europeiske kulturstudier, Bergen.

- Solberg, Bergljot
2003 *Jernalderen i Norge*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Spangen, Marte
2005 Edelmetalldepotene i Nord-Norge: komplekse identiteter i vikingtid og tidlig middelalder. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Staecker, Jörn
1999 *Rex regum et dominus dominorum: Die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Storli, Inger
1991 De østlige smykkene fra vikingtid og tidlig middelalder. *Viking* 54:89–104.
- Storm, Dikka
1999 Skjoldehamdrakten – et tekstilfunn fra middelalderen i en bosetningshistorisk sammenheng. Dråkt: Rapport från seminarium ved Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum 15–17 oktober 1996. *Duoddaris* 15:37–42.
- Storå, Nils
1971 *Burial Customs of the Skolt Lapps*. Folklore Fellows Communications 89(2), nr. 210. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Sturlason, Snorre
1996 *Snorres kongesoger*. Redigert av Finn Hødnebo og Hallvard Magerøy. Oversatt av Steinar Schjøtt og Hallvard Magerøy. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Svestad, Asgeir
2007 «Folk er vanligvis ikke særlig villige til å snakke om de døde» –Synspunkter på materialitet og samisk gravskikk. *Arkeologi i Norr* 10:41–76.
2011 The Impact of Materiality on Sámi Burial Customs and Religious Concepts. *Fennoscandia Archaeologica* 28:39–56.
2013 What Happened in Neiden? On the Question of Reburial Ethics. *Norwegian Archaeological Review* 46(2):194–222, <http://dx.doi.org/10.1080/00293652.2013.839575>.
- Tacitus, Cornelius
1914 *Dialogus, Agricola, Germania*. Dialogus oversatt av Sir William Peterson, Agricola og Germania oversatt av Maurice Hutton. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge.
- Trædal, Vidar
2008 Kirker og kirkebygninger i Troms og Finnmark før 1800. Upublisert doktorgradsavhandling. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Vedeler, Marianne
2007 *Klær og formspråk i norsk middelalder*. Unipubavhandling. Acta humaniora, vol. 280. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Wickler, Stephen
2010 Visualizing Sami waterscapes in northern Norway from an archaeological perspective. I *A circumpolar reappraisal: The legacy of Gutorm Gjessing (1906–1979)*, redigert av Christer Westerdahl, s. 349–361. BAR International Series 2154. Archaeopress, Oxford.
- Zachrisson, Inger
1984 *De samiska metalldepåerna år 1000–1350*. Archaeology and Environment 3. Universitetet i Umeå, Umeå.
- Zachrisson, Inger, Verner Alexandersen, Martin Gollwitzer, Elisabeth Iregren, Lars-König Königsson, Claes-Henric Siven, Norbert Strade og Jan Sundström
1997 *Möten i gränsland – Samer och germaner i Mellanskandinavien*. Monographs 4. Statens historiska museum, Stockholm.